

Conceptualizing Economic Deterrence in the Islamic Republic of Iran:

An Examination of Theoretical and Religious Foundations

Mansour Asgari

Faculty Member, Institute for Trade Studies and Research, Tehran, Iran.

Akbar Abdali Mohammadi* (Corresponding Author)

PhD Graduate in Strategic Management, National Defense University, Tehran, Iran.

Hamidreza Fartookzadeh

Faculty Member, Malek Ashtar University of Technology, Tehran, Iran.

Siamak Tahmasebi

Faculty Member, National Defense University, Tehran, Iran.

Use your device to scan
and read the article online

Citation Asgari, M. , Abdali Mohammadi, A. ,Fartookzadeh, H. ,Tahmasebi, S. (2025). Conceptualizing Economic Deterrence in the Islamic Republic of Iran: An Examination of Theoretical and Religious Foundations. [EGHTESAD-E ISLAMI \(A Quarterly Journal on Islamic Economics\)](#). 25 (100): 199-237.

 [10.22034/iec.2025.2072822.2939](https://doi.org/10.22034/iec.2025.2072822.2939)

Received: 19 July 2025 , Accepted: 15 September 2025

Abstract

Introduction: Over recent decades, the Islamic Republic of Iran has been subjected to one of the most extensive economic sanctions regimes in contemporary history. Practical experience demonstrates that conventional strategies of “sanctions relief” and “sanctions evasion,” due to their reactive nature and dependence on the will of the dominant global powers, lack the necessary sustainability and effectiveness. This situation underscores the need to design an indigenous and affirmative strategy capable of ensuring a durable response to economic sanctions.

Purpose: This article aims to conceptualize an indigenous model of economic deterrence and to develop a coherent conceptual framework that facilitates a transition from reactive strategies toward a sustainable and proactive approach to confronting sanctions, grounded in the thought of the Leader of the Islamic Revolution.

Methodology: This study adopts a qualitative research design and employs thematic analysis as its primary methodological approach. The data consist of the Leader of the Islamic Revolution’s statements on economic issues and sanctions, which are analyzed through an evolutionary–causal logic. The theoretical framework of the research is rooted in Qur’anic foundations, particularly Verse 60 of Surah al-Anfal.

Findings: The findings indicate that, within this framework, economic deterrence is not conceived as an offensive instrument for exerting pressure, but rather as a defensive and affirmative strategy aimed at safeguarding and immunizing the national economy. This strategy is articulated through a two-level model encompassing “sanctions neutralization” and “sanctions resistance.” Its realization requires the implementation of the Resistance Economy paradigm and a focused emphasis on three core pillars: (1) economic capability and self-reliance, (2) flexibility and vulnerability reduction, and (3) leverage-building capacity alongside active economic diplomacy.

Conclusion: The results demonstrate that a transition toward an affirmative strategy of economic deterrence constitutes the only sustainable path for neutralizing the effects of sanctions and transforming the economy from a domain of threat into a source of power generation.

Keywords

Economic Deterrence; Economic Immunization; Economic Sanctions; Resistance Economy; Economic Warfare.

Abstract Extended

1. Introduction

The Islamic Republic of Iran has been subjected to one of the most extensive and complex economic sanction regimes in modern history. These sanctions, imposed primarily by the United States-led hegemonic system, constitute a core instrument of economic warfare aimed at weakening Iran's economic foundations, constraining its political and military capabilities, and ultimately altering its strategic behavior. The resulting consequences—ranging from reduced national income and economic growth to inflationary pressures and declining public welfare—have highlighted the urgent need for a sustainable, endogenous response to sanctions.

Over past decades, Iran has experimented with various macro-strategies to confront sanctions. These strategies can be categorized evolutionarily into two levels: sanction neutralization as a foundational level and sanction-proofing as an advanced level of deterrence. Empirical experience indicates that conventional approaches such as sanction relief through negotiations or sanction evasion have failed to provide durable economic security, as they remain dependent on the political will of adversaries and are inherently temporary.

In dominant international literature, “economic deterrence” is generally conceptualized as the use of economic threats to prevent military aggression. However, this study advances a distinct interpretation of economic deterrence inspired by the ideological and doctrinal foundations of the Islamic Republic of Iran and the discourse of the Supreme Leader. Although references to economic deterrence are present in these discourses, significant research gaps remain in systematic conceptualization, scientific extraction of core components, and transformation of these components into an operational strategic framework.

Accordingly, the central research question of this study is: How does the conceptualization and explanation of the foundational components of economic deterrence, based on the theoretical principles of the Islamic Republic of Iran, lead to the formulation of a strategic framework for sanction neutralization and economic sanction-proofing? The primary objective of this article is to develop a conceptually grounded and operational framework of economic deterrence rooted in religious principles and leadership thought, offering a sustainable response to economic sanctions.

2. Research Methodology

This research adopts a qualitative approach using thematic analysis based on the method proposed by Braun and Clarke (2006). The data set consists of public speeches and statements of the Supreme Leader of Iran addressing economic sanctions and economic deterrence from 1990 to 2024. A purposive sampling strategy with maximum variation was employed to ensure analytical depth and conceptual diversity.

The thematic analysis followed six sequential stages. First, repeated and in-depth reading of the texts facilitated comprehensive familiarity with the data. Second, in-

initial coding generated 640 meaningful codes. Third, these codes were conceptually clustered into 157 basic themes. Fourth, the basic themes were synthesized into four organizing themes: capability, self-reliance, cognitive deterrence, and leverage power. Fifth, these organizing themes were distilled into two overarching themes: sanction neutralization and sanction-proofing. Finally, these themes were integrated into a unified two-level conceptual framework of economic deterrence.

The analysis was guided by a meta-theoretical framework derived from Quranic principles, particularly Verse 60 of Surah Al-Anfal, which provided normative direction without being incorporated into the hierarchical thematic structure. Transparency and methodological rigor were ensured through detailed documentation of the coding process and illustrative examples of theme development.

The final framework follows a developmental and hierarchical logic, in which sanction neutralization functions as a necessary condition for achieving the higher level of sanction-proofing. This logic reflects the causal progression embedded in the Supreme Leader's discourse, emphasizing movement from structural resilience to active deterrence.

3. Research Findings

The findings result in the formulation of a two-level strategic framework of economic deterrence, validated through consistency with macro-policy documents such as the General Policies of the Resistance Economy.

Level One: Sanction Neutralization (Economic Immunization)

This foundational level focuses on building structural resilience within the national economy and reducing vulnerabilities to external pressure. It is based on the organizing themes of capability-building, self-reliance, and cognitive deterrence. Key policy directions at this level include strengthening domestic production and strategic technologies, particularly in sectors with long value chains; expanding the knowledge-based economy as a driver of economic power; and maximizing utilization of domestic resources.

Additional policies focus on reducing structural dependence on oil revenues through sustainable non-oil income sources, diversifying export and import markets with an emphasis on regional and aligned countries, and enhancing the resilience of domestic financial and banking systems against external shocks. Collectively, these policies aim to immunize the economy by neutralizing the functional effectiveness of sanctions.

Level Two: Sanction-Proofing (Active Economic Deterrence)

This advanced level seeks to establish a condition in which the imposition of sanctions becomes irrational and excessively costly for adversaries. It reflects a transition from a largely defensive posture to an active deterrent position. Core policies at this level include developing strategic economic partnerships, positioning Iran as a regional hub within multilateral frameworks, and employing intelligent economic countermeasures that impose tangible costs on sanctioning actors.

In addition, active economic diplomacy is emphasized to prevent the formation

of international sanction coalitions. Cognitive and deep deterrence policies are also central, including the establishment of strategic intelligence mechanisms to identify vulnerabilities, counter psychological operations, expose hostile narratives, and strengthen national morale. These measures aim to increase the political, economic, and reputational costs of sanctions for adversaries.

Together, the two levels form an integrated framework in which success at the first level enables progression to the second, ultimately positioning the economy in a stable and deterrent state.

4. Conclusion

This study demonstrates that sustainable confrontation with economic sanctions cannot be achieved through reactive or exogenous strategies such as sanction relief or evasion. Instead, it requires a proactive, endogenous framework of economic deterrence grounded in internal capacity-building and strategic leverage. Through systematic thematic analysis of the Supreme Leader's discourse, the research develops a novel two-level framework comprising sanction neutralization and sanction-proofing.

Unlike dominant international interpretations that define economic deterrence primarily as a coercive offensive tool, the framework proposed in this study conceptualizes deterrence as a defensive–constructive strategy rooted in religious doctrine and revolutionary thought. Its ultimate objective is to transform the economy from a domain of vulnerability into a source of strength by immunizing internal structures and raising the cost of hostile economic actions.

Economic deterrence, therefore, represents a stable strategic condition rather than a temporary tactic. Its realization depends on two critical conditions: structural resilience through domestic capability-building, and rational cost–benefit calculations that discourage adversaries from sustaining economic warfare. The findings underscore that transitioning from reactive approaches to an active deterrence paradigm is the only sustainable path toward neutralizing sanctions and securing long-term economic stability.

Funding

According to the corresponding author, this research received no specific grant from any funding agency.

Authors' Contributions

All authors contributed to the design, implementation, and writing of the manuscript and approved the final version of the article.

Conflict of Interest

The authors declare that there is no conflict of interest regarding the authorship or publication of this article.

مفهوم‌شناسی بازدارندگی اقتصادی در جمهوری اسلامی ایران

واکاوی مبانی نظری و دینی

منصور عسگری ^{ID}

عضو هیئت علمی، مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی، تهران، ایران.

اکبر ابدالی محمدی* (نویسنده مسئول) ^{ID}

دانش‌آموخته دکتری مدیریت راهبردی، دانشگاه عالی دفاع ملی، تهران، ایران.

حمیدرضا فرتوک زاده ^{ID}

عضو هیئت علمی، دانشگاه صنعتی مالک اشتر، تهران، ایران.

سیامک طهماسبی ^{ID}

عضو هیئت علمی، دانشگاه عالی دفاع ملی، تهران، ایران.

استناد عسگری، منصور؛ ابدالی محمدی، اکبر؛ فرتوک زاده، حمیدرضا؛ طهماسبی، سیامک. (۱۴۰۴). مفهوم‌شناسی بازدارندگی اقتصادی در جمهوری اسلامی ایران واکاوی مبانی نظری و دینی. فصلنامه اقتصاد اسلامی. ۲۵ (۱۰۰): ۲۳۷-۱۹۹
doi: 10.22034/iee.2025.2072822.2939

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۴/۲۸، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۶/۲۴

چکیده

مقدمه: جمهوری اسلامی ایران در دهه‌های اخیر با یکی از گسترده‌ترین رژیم‌های تحریمی تاریخ معاصر مواجه بوده است. تجربه عملی نشان می‌دهد راهبردهای متعارف «رفع تحریم» و «دور زدن تحریم» به دلیل ماهیت واکنشی و وابستگی به اراده نظام سلطه، از پایداری و کارآمدی لازم برخوردار نیستند. این وضعیت، ضرورت طراحی یک راهبرد بومی و ایجابی برای مواجهه پایدار با تحریم‌ها را برجسته می‌سازد.

هدف: هدف این مقاله تبیین مفهوم بومی «بازدارندگی اقتصادی» و استخراج چارچوبی مفهومی برای عبور از راهبردهای واکنشی به سمت راهبردی پایدار در مواجهه با تحریم‌ها، مبتنی بر اندیشه رهبر انقلاب اسلامی است.

روش‌شناسی: پژوهش حاضر با رویکرد کیفی و با استفاده از روش تحلیل مضمون انجام شده است. داده‌های پژوهش شامل بیانات رهبر انقلاب اسلامی درباره اقتصاد و تحریم‌ها بوده که با منطق تکاملی - علیّی تحلیل شده‌اند. چارچوب نظری پژوهش نیز بر مبانی قرآنی، به‌ویژه آیه ۶۰ سوره انفال، استوار است.

یافته‌ها: یافته‌ها نشان می‌دهد بازدارندگی اقتصادی در این چارچوب، نه ابزاری تهاجمی برای اعمال فشار، بلکه راهبردی دفاعی-ایجابی برای مصون‌سازی اقتصاد است. این راهبرد در قالب الگویی دوسطحی شامل «خنثی‌سازی تحریم» و «تحریم‌ناپذیری» تبیین می‌شود که تحقق آن مستلزم اجرای اقتصاد مقاومتی و تمرکز بر سه محور «توانمندی و خوداتکایی

اقتصادی»، «انعطاف‌پذیری و کاهش آسیب‌پذیری» و «قدرت اهرم‌سازی و دیپلماسی اقتصادی فعال» است.

نتیجه‌گیری: نتایج پژوهش نشان می‌دهد گذار به راهبرد ایجابی بازدارندگی اقتصادی، تنها مسیر پایدار برای بی‌اثر کردن تحریم‌ها و تبدیل اقتصاد از عرصه تهدید به میدان قدرت‌آفرینی است.

واژگان کلیدی

بازدارندگی اقتصادی، مصون‌سازی اقتصاد، تحریم‌های اقتصادی، اقتصاد مقاومتی، جنگ اقتصادی.

۱. مقدمه

جمهوری اسلامی ایران به دلیل ماهیت ضدیت با نظام سلطه، هدف یکی از گسترده‌ترین و پیچیده‌ترین تحریم‌های اقتصادی در تاریخ معاصر قرار گرفته است. این تحریم‌ها که در چارچوب «جنگ اقتصادی» توسط نظام سلطه به رهبری ایالات متحده آمریکا اعمال می‌شود، با هدف تضعیف اقتصاد کشور، کاهش توان سیاسی-نظامی و درنهایت تغییر رفتار یا تسلیم نظام اسلامی طراحی شده‌اند (پیغامی و همکاران، ۱۳۹۴، ص ۴۴). تحریم‌های اقتصادی از مهم‌ترین و موثرترین ابزارهای جنگ اقتصادی است که پیامدهای این تحریم‌ها از کاهش درآمدهای ملی و رشد اقتصادی گرفته تا افزایش قیمت‌ها و تحت‌تأثیر قراردادن معیشت عمومی، ضرورت یافتن راه‌حلی پایدار را بیش از پیش نمایان کرده است.

در برابر این تهاجم، راهبردهای کلان متعددی در دوره‌های مختلف تجربه شده است. در یک دسته‌بندی تکاملی، این راهبردها را می‌توان در چارچوبی دوسطحی ترسیم نمود: خنثی‌سازی تحریم (مصون‌سازی اقتصاد) به عنوان سطح پایه و تحریم‌ناپذیری (بازدارندگی فعال) به عنوان سطح عالی. تجربیات گذشته به وضوح نشان داده است راهبردهای متعارف «رفع تحریم» و «دورزدن تحریم»، به دلیل وابستگی به اراده سیاسی دشمن و ماهیت مقطعی، نتوانسته‌اند آسیب‌پذیری اقتصاد ایران را به صورت پایدار کاهش دهند.

در ادبیات متعارف جهانی «بازدارندگی اقتصادی» عمدتاً به معنای استفاده از تهدیدهای اقتصادی برای جلوگیری از تجاوز نظامی است؛ اما رویکردی که این پژوهش به دنبال آن است، توسعه مفهوم بازدارندگی اقتصادی بر اساس اندیشه رهبر معظم انقلاب است. اگرچه این مفهوم در بیانات رهبری مطرح شده، شکاف پژوهشی آشکار در «مفهوم‌شناسی نظام‌مند موضوع»، «استخراج مؤلفه‌ها با روشی علمی» و «تبدیل آن به یک چارچوب راهبردی عملیاتی» برای سیاست‌گذاران وجود دارد.

بر این اساس پرسش اصلی این پژوهش آن است که «مفهوم‌شناسی و تبیین مؤلفه‌های بنیادین بازدارندگی اقتصادی بر اساس مبانی نظری جمهوری اسلامی ایران، چگونه به تدوین یک چارچوب مفهومی راهبردی برای خنثی‌سازی تحریم‌ها و تحریم‌ناپذیری اقتصاد کشور می‌انجامد؟». هدف این مقاله انجام یک مطالعه مفهوم‌شناختی برای تدوین چارچوب مفهومی راهبردی بازدارندگی اقتصادی است که ریشه در مبانی دینی و اندیشه رهبری داشته و پاسخی عملیاتی به تحریم‌ها ارائه می‌دهد.

این پژوهش از روش کیفی تحلیل مضمون بهره می‌گیرد. داده‌های مورد مطالعه، متشکل از بیانات رهبر معظم انقلاب، اسناد بالادستی - به ویژه سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی) و متون علمی مرتبط است که با رویکرد اسنادی-تحلیلی بررسی شده‌اند. فرایند تحلیل شامل کدگذاری، شناسایی مضامین اولیه و درنهایت سازماندهی آنها در قالب مضامین اصلی و چارچوب نهایی است.

۲. پیشینه و ادبیات نظری

بررسی مطالعات پیشین در ارتباط با سؤال پژوهش نشان می‌دهد اگرچه تحقیقات محدودی به مفاهیم مرتبط با بازدارندگی اقتصادی اشاره داشته‌اند، هیچ‌کدام به طور مستقیم و نظام‌مند به «تبیین مفهوم بازدارندگی اقتصادی و تدوین مؤلفه‌های راهبردی آن» نپرداخته‌اند. پژوهش‌های موجود در این زمینه

را می‌توان بر اساس مهم‌ترین ابعاد بررسی موضوع و شباهت موضوعی آنها در چند محور اصلی دسته‌بندی نمود:

تحقیقات در حوزه دفاع اقتصادی و بازاریابی: مطالعاتی مانند بختیاری (۱۳۹۵/۱۳۹۸) و دری‌نوگورانی و همکاران (۱۳۹۸) به تبیین مؤلفه‌های دفاع اقتصادی شامل بازاریابی، قدرت مقابله و توان‌مندی اقتصادی پرداخته‌اند. این تحقیقات اگرچه نقش بازاریابی اقتصادی را به عنوان یکی از مؤلفه‌های دفاع همه‌جانبه مورد تأکید قرار داده‌اند، اما آن را به صورت یک راهبرد مستقل و جامع نکاویده‌اند.

تحقیقات در حوزه اقتصاد مقاومتی: پژوهش‌هایی همچون انوری و همکاران (۱۳۹۴) به وضوح نشان داده‌اند اجرای سیاست‌های اقتصاد مقاومتی موجب «کاهش تأثیر تحریم‌های اقتصادی» و «ایجاد مقابله و بازاریابی» می‌شود. با این حال تمرکز این مطالعات عمدتاً بر مفهوم‌شناسی اقتصاد مقاومتی و نقش آن در مقابله با تحریم‌های اقتصادی بوده و به تبیین خود مفهوم بازاریابی و سازوکار تحقق آن پرداخته‌اند.

تحقیقات در خصوص نقش عوامل خاص بر بازاریابی همه‌جانبه: مطالعاتی مانند عین‌القضاتی و شعبانی‌فرد (۱۳۹۷) به تأثیر فناوری‌های همگرا در ارتقای پشتیبانی از تولید ملی برای بازاریابی دفاعی پرداخته‌اند یا افشردی و نادری (۱۳۹۹) به تأثیر مدیریت ترانزیت انرژی بر بازاریابی همه‌جانبه پرداخته‌اند. این تحقیقات اگرچه ارزشمندند، مفهوم بازاریابی اقتصادی را تبیین نکرده‌اند و تحقیق آنها صرفاً به نقش یک عامل در بازاریابی محدود شده است.

تحقیقات با رویکرد انتقادی: مطالعه اخیر انصاری‌فرد و حاجی‌یوسفی (۱۴۰۳) با نقد راهبرد بازاریابی ایران، به «عدم بهره‌گیری همزمان از مؤلفه‌های اقتصادی» و در نتیجه «نامکفی بودن بازاریابی در برابر تهدیدات» اشاره کرده است. این پژوهش شکاف موجود در ادبیات مربوط به بازاریابی اقتصادی را به خوبی نمایان می‌کند.

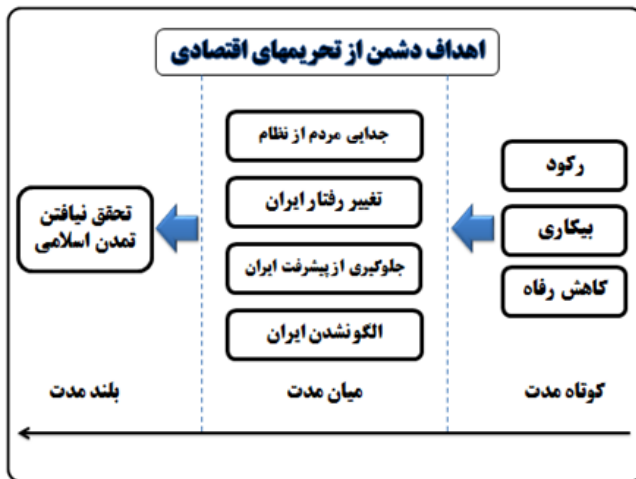
تحقیقات بین‌المللی: در ادبیات جهانی پژوهش‌هایی مانند جونگ کیم (۲۰۱۸) به تبیین استراتژی‌های بازاریابی اقتصادی (مجازات، انکار، کاهش) پرداخته‌اند؛ اما این مفاهیم در چارچوب روابط بین‌الملل و با هدف بازداشتن طرف مقابل از تجاوز نظامی مطرح شده‌اند نه به عنوان راهبردی دفاعی برای خنثی‌سازی تحریم.

پژوهش‌های یادشده اطلاعات ارزشمندی در مورد بازاریابی و برخی عوامل مؤثر در آن ارائه می‌دهند؛ اما همان‌طور که تمرکز موضوعی آنها نشان می‌دهد، این آثار بازاریابی اقتصادی را تبیین نمی‌کنند. با وجود این آثار مفید، مقاله حاضر با پرکردن این شکاف‌ها، از سه جهت واجد نوآوری است: ۱. تمرکز بر بازاریابی اقتصادی به عنوان راهبردی مستقل و ایجابی؛ ۲. بهره‌گیری از روش تحلیل مضمون برای استخراج نظام‌مند مفهوم از بیانات رهبری؛ ۳. تدوین مؤلفه‌ها و سیاست‌های راهبردی عملیاتی.

۱-۲. واکاوای مفهوم بازاریابی اقتصادی در سه سطح تحلیل

بازاریابی به عنوان یک راهبرد کلاسیک، رابطه‌ای راهبردی تعریف می‌شود که طی آن یک بازیگر، با تهدید به تحمیل هزینه‌های غیرقابل قبول، سعی در منصرف کردن بازیگر رقیب از انجام اقدام نامطلوب دارد (مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، ۱۳۷۵، ص ۳). این راهبرد که خاستگاه آن، عرصه نظامی بود، امروزه به تمامی عرصه‌های تهدید، از جمله اقتصاد، تسری یافته است (شعبانی، ۱۳۷۹، ص ۹). در جهان امروز «تحریم اقتصادی» به یکی از مهم‌ترین ابزارهای جنگ اقتصادی تبدیل شده است که به تعبیر مصباح یزدی در بسیاری از موارد بسیار کارا تر و برنده‌تر از سلاح نظامی عمل می‌کند (مصباح یزدی، ۱۳۸۸، ص ۲۴۵-۲۴۴). جنگ اقتصادی که به تعریف پیغامی و همکاران «استفاده یا تهدید به استفاده از ابزارهای اقتصادی برای تضعیف اقتصاد و تقلیل توان سیاسی- نظامی یک کشور است» (پیغامی و همکاران، ۱۳۹۴، ص ۴۴)، امروزه به یک راهبرد اساسی و مستقل برای غلبه بر ملت‌ها تبدیل شده است.

اهداف دشمن از اعمال تحریم‌ها را می‌توان در سه بازه زمانی تحلیل کرد: ۱- کوتاه‌مدت: تحمیل شرایط سخت اقتصادی؛ ۱- میان‌مدت: جدایی مردم از نظام؛ ۳- بلندمدت: جلوگیری از تحقق تمدن نوین اسلامی (ابدالی محمدی، ۱۳۹۹، ص ۵۰-۵۴). همان‌گونه که رهبر معظم انقلاب اسلامی تأکید فرموده‌اند: «دشمن حداکثر استفاده را از حربه تحریم می‌کند؛ هدفشان هم این است که حرکت انقلاب اسلامی، حرکت نظام اسلامی، حرکت به سمت تمدن نوین اسلامی را می‌خواهند متوقف کنند» (خامنه‌ای، ۱۳۹۳). بر این اساس با افزایش اهمیت قدرت اقتصادی، «تحریم اقتصادی کارکردی بیش از مسابقه تسلیحاتی در مناقشات قدرت‌های بین‌المللی پیدا کرده است» (امین‌زاده، ۱۳۹۹، ص ۳) و تحقق امنیت ملی نه تنها به «بازدارندگی نظامی» که به «بازدارندگی اقتصادی» نیز وابسته است (امین‌زاده، ۱۳۹۹، ص ۳). این توسعه مفهومی، بازدارندگی اقتصادی را به عنوان پاسخی راهبردی به ضرورت مقابله با تهدیداتی چون تحریم‌های همه‌جانبه مطرح می‌کند.

اهداف تحریم‌های اقتصادی ایران (ابدالی محمدی، ۱۳۹۹، ص ۵۲)

با توجه به شکست راهبردهای سنتی مقابله با تحریم، تمرکز بر بازدارندگی اقتصادی به عنوان راه‌حلی پایدار ضروری می‌نماید. در جهان امروز که قدرت

اقتصادی جایگاه محوری در معادلات بین‌المللی یافته و نمونه‌هایی مانند استفاده روسیه از اهرم گاز برای تأثیرگذاری بر اروپا (سجادپور و همکاران، ۱۳۹۸، ص ۴۱۶) گواه این تحول است، اقتصاد به عاملی تعیین‌کننده در بازدارندگی تبدیل شده است. بر این اساس، تحقق امنیت ملی در عصر حاضر نه تنها به «بازدارندگی نظامی» که به «بازدارندگی اقتصادی» نیز وابسته است (امین‌زاده، ۱۳۹۹، ص ۳). این مفهوم پاسخی راهبردی به ضرورت تغییر در رویکرد مقابله با تهدیدات نوین به شمار می‌رود. در ادبیات متعارف مفاهیم مختلفی از بازدارندگی اقتصادی بیان شده است که در ادامه در سه سطح تحلیل واکاوی می‌شود.

الف) در سطح مدیریت راهبردی (خرد)

در ادبیات مدیریت راهبردی در سطح بنگاه‌ها، بازدارندگی به عنوان راهبردی برای ایجاد موانع ورود رقبا به یک صنعت از طریق افزایش هزینه‌های رقابتی تعریف می‌شود. مایکل پورتر این رویکرد را «راهبرد بازدارنده» (Preemptive strategie) معرفی می‌کند و آن را این گونه تعریف می‌نماید: «استراتژی بازدارنده عبارت است از رویکرد افزایش ظرفیت در یک بازار رو به رشد که در آن شرکت در پی آن است که به منظور دل‌سرد کردن رقبای خود از بسطیافتن و ممانعت از ورود، درها را روی بخش مهمی از بازار ببندد» (پورتر، ۱۳۹۶، ص ۴۳۹). منطق پایه این استراتژی آن است که رقبا با انجام یک محاسبه عقلانی هزینه-فایده، به این نتیجه برسند که دستاوردهای بالقوه ورود به بازار یا گسترش فعالیت، توجیه‌کننده خطرات و هزینه‌های رویارویی با شرکت بازدارنده نیست و در نتیجه از اقدام خود منصرف شوند (پورتر، ۱۳۹۶، ص ۴۴۲).

این دیدگاه تأکید می‌کند که اقدامات بازدارنده باید پیش‌دستانه و قبل از حرکت رقبا انجام شود. مک‌میلان بیان می‌کند که شرکت‌ها می‌توانند رقبای خود را به طرق بی‌شماری از جمله سرمایه‌گذاری‌های بزرگ تهدیدکننده و

اطمینان از مهارت‌های حیاتی تا احتکار مواد اولیه و قطعات، از ورود به صنعت مد نظرشان بازدارند (MacMillan, 1983, p.16). راهبردهای بازدارنده فراتر از پاسخ‌های ساده یا اقدامات تهاجمی است و به این معناست که قبل از اینکه رقیب حرکت خود را انجام دهد، باید علیه رقیب حرکتی انجام دهید (Wind, 1997, p.256).

اگرچه این مباحث در سطح خرد و رقابت بنگاه‌ها مطرح شده‌اند، ایده محوری و منطق راهبردی حاکم بر آنها - یعنی پیش‌دستی‌کردن، ایجاد هزینه برای طرف مقابل و تأثیرگذاری بر محاسبات عقلانی وی به منظور منصرف‌کردن از اقدام نامطلوب- به طور مستقیم به سطح کلان روابط بین کشورها به‌ویژه راهبرد مقابله با تحریم‌های اقتصادی قابل تعمیم است.

ب) در سطح اقتصاد و روابط بین‌الملل (کلان)

در تعریف کلاسیک، بازدارندگی اقتصادی تلاش‌هایی برای استفاده از تهدیدهای اقتصادی جهت بازداشتن دولت متجاوز از تجاوز نظامی است. بازدارندگی اقتصادی همانند بازدارندگی نظامی بالقوه با تغییر ذهنیت متجاوز نسبت به هزینه‌ها و منافع احتمال وقوع تجاوز نظامی بر تصمیم وی تأثیر می‌گذارد. دولتی که بازدارندگی اقتصادی را اتخاذ کرده است، تهدید می‌کند که فعالیت‌های تجاری، مالی، تولیدی یا سرمایه‌گذاری دولت متجاوز را دست‌کاری و تلاش می‌کند مهاجم بالقوه را متقاعد کند که نه‌تنها از تجاوز نظامی بهره‌ای نمی‌برد، بلکه حتی منجر به خسارات او نیز خواهد شد (Jung Kim, 2019, p.2).

در تعریفی دیگر بازدارندگی به عنوان هدف تحریم معرفی شده است. «یکی از دلایل اعمال تحریم‌های اقتصادی علیه کشورها، بازدارندگی است؛ به این معنا که تمایل به نشان‌دادن اینکه رفتارهای غیرقابل قبول از منظر کشور تحریم‌کننده توسط دولت هدف یا سایر کشورها هزینه‌هایی را به همراه دارد، در نتیجه با ارسال این پیام، چنین رفتارهایی را مهار کند»

(Leyton-Brown, 2018, p.9). به طور خلاصه می‌توان گفت به کارگیری تحریم‌ها برای کشور تحریم‌شونده به این معناست که کشور تحریم‌کننده از اقدامات کشور هدف چشم‌پوشی نکرده است (کلاید هافبوتر و همکاران، ۱۳۹۲، ص ۲۷-۳۰). تحریم به توان اقتصادی کشور هدف صدمه وارد کرده، در نتیجه پتانسیل آنها را برای حادثه‌آفرینی کاهش دهد (پیغامی و همکاران، ۱۳۹۴، ص ۹۱-۹۲).

در رویکرد سوم، قدرت اقتصادی از دو مسیر بازدارندگی و اجبار بر سیاست‌گذاری دولت‌ها تأثیر می‌گذارد. در بازدارندگی، کشورها از منابع اقتصادی برای مقاومت در برابر فشارهای خارجی استفاده می‌کنند، در حالی که در اجبار، دولت‌های قدرت‌مند از اهرم‌های اقتصادی برای کسب امتیاز و تغییر قواعد بازی جهانی بهره می‌برند. بر اساس دیدگاه درزرنر (۲۰۱۱) دستیابی به توانایی مقاومت در برابر فشارهای اقتصادی، پیش شرط لازم برای اعمال فشار مؤثر بر دیگر بازیگران بین‌المللی است و کشورهای دارای منابع اقتصادی کافی از استقلال عمل بیشتری برخوردار بوده، در موضع بهتری برای تأثیرگذاری بر سایر بازیگران قرار دارند.

در مباحث نظری بازدارندگی، دو دیدگاه کلان درباره دامنه این مفهوم وجود دارد: دیدگاه محدود که بازدارندگی را منحصر به تهدیدهای نظامی می‌داند و دیدگاه گسترده که دامنه آن را به ابزارهای غیرنظامی از جمله تحریم اقتصادی، محرومیت دیپلماتیک و عملیات اطلاعاتی تسری می‌دهد. با این حال هر دو دیدگاه در تعریف اساسی بازدارندگی به مثابه منصرف کردن از طریق تهدید، اشتراک نظر دارند (Mazarr, 2018, p.4).

ج) در سطح جمهوری اسلامی ایران (الگوی بدیل)

با واکاوی ادبیات متعارف آشکار می‌شود که رویکردهای رایج به بازدارندگی اقتصادی، عمدتاً از موضع نظام سلطه و با منطق تهاجمی تدوین شده‌اند. در این چارچوب، بازدارندگی اقتصادی به مثابه ابزاری برای اجبار،

تغییر رفتار و مهار کشورهای هدف در راستای تأمین منافع قدرت‌های بزرگ تعریف می‌شود. این مفهوم در خدمت حفظ نظم موجود و تثبیت هژمونی بازیگران سلطه‌گر است. در تقابل با این انگاره غالب، جمهوری اسلامی ایران در موضعی دفاعی در برابر تحریم‌های ظالمانه همان نظام سلطه قرار دارد؛ از این رو بازدارندگی اقتصادی در گفتمان این پژوهش، نه یک ابزار تهاجمی بلکه راهبردی دفاعی-ایجابی است که هدف غایی آن، «مصون‌سازی ساختارهای اقتصادی داخلی» و «افزایش هزینه تحریم برای دشمن» است تا از طریق خنثی‌سازی ابزار فشار دشمن، او را از تداوم جنگ اقتصادی منصرف کند. این تعریف که ریشه در مبانی قرآنی و اندیشه رهبری نظام دارد، نه تنها در تقابل مفهومی با تعاریف هژمونیک قرار می‌گیرد، بلکه با تبدیل اقتصاد از عرصه تهدید به میدان قدرت‌آفرینی، انگاره نوینی در عرصه اقتصاد مقاومتی ارائه می‌کند.

۲-۲. مبانی قرآنی بازدارندگی اقتصادی

جمهوری اسلامی ایران به عنوان نظامی برآمده از آموزه‌های دینی، ضرورت دارد مبانی نظری راهبردهای کلان خود را از منابع اصیل اسلامی استخراج نماید. در این میان آیه ۶۰ سوره انفال، «وَأَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِّن قُوَّةٍ وَمِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ تُزْهِبُونَ بِهِ عَدُوَّ اللَّهِ وَعَدُوَّكُمْ» به عنوان صریح‌ترین سند قرآنی، چارچوب مفهومی «بازدارندگی اقتصادی» را تعریف می‌کند. تحلیل کلیدواژه‌های این آیه گویای عمق راهبردی آن است. فعل «أَعِدُّوا» به صورت امری مستمر و دائمی است که حکومت اسلامی را موظف به آماده‌سازی همیشگی می‌نماید. واژه «قُوَّة» به صورت نکره با شمولیت همه‌جانبه، طبق نظر مفسران، تمامی اشکال قدرت از جمله قدرت اقتصادی، علمی، فرهنگی و سیاسی را در بر می‌گیرد (مکارم شیرازی، ۱۳۷۱، ص ۲۲۵/ صادقی تهرانی، ۱۳۸۸، ص ۲۹۵). قید «مَا اسْتَطَعْتُمْ»، حد و مرز تلاش را «توانایی» می‌داند نه «تمایل». واژه «تُزْهِبُونَ» به عنوان هدف نهایی آماده‌سازی، به معنای

ایجاد ترس مستمر و بازدارنده است که دقیقاً معادل «بازدارندگی» در ادبیات راهبردی مدرن محسوب می‌شود (مصطفوی، ۱۳۸۰، ص ۵).

اتفاق نظر عمده مفسران بر توسعه مفهومی آیه فراتر از عرصه نظامی است. علامه مدرسی تبدیل «معادن و ذخایر به قدرت اقتصادی و ثروت مالی» را از مصادیق آماده‌سازی قوه می‌داند (مدرسی، ۱۴۱۹، ص ۸۷). صادقی تهرانی نیز خطر دشمن را منحصر به جنگ نظامی ندانسته و جنگ‌های اقتصادی را گاهی خطرناک‌تر می‌داند (صادقی تهرانی، ۱۳۸۸، ص ۲۹۵). تفسیر نور تأکید می‌کند که باید بُنیه دفاعی مسلمانان در زمینه‌های فرهنگی، اقتصادی، سیاسی، نظامی، عقیدتی و ... چنان قوی باشد که دشمن از هر جهت بترسد و توطئه‌هایش خنثی شود. [در اینجا] «تُرْهَبُونَ بِهِ» به طور مطلق بیان شده است (قرائتی، ۱۳۸۳، ص ۳۵۳). میرزا خسروانی «اعداد» را لفظی جامع برای هر نوع تهیه‌ای در تمام زمینه‌ها از جمله اقتصادی می‌داند (میرزا خسروانی، ۱۳۹۰، ص ۴۵۳). رضایی اصفهانی مفهوم قوت را شامل همه قدرت‌های اقتصادی، فرهنگی، سیاسی و تبلیغاتی می‌داند که می‌تواند در برابر دشمن حالت بازدارنده داشته باشد (رضایی اصفهانی، ۱۳۸۷، ص ۱۱۲). قرشی با استناد به قید «مَا اسْتَطَعْتُمْ» بر به‌کارگیری کمال توان در آماده‌سازی تأکید می‌کند و «ترهبون» را هدف نهایی این آمادگی می‌داند که با ارزیابی دشمن از توان طرف مقابل، موجب انصراف از حمله و ایجاد بازدارندگی می‌شود (قرشی، ۱۳۷۷، ص ۱۵۹-۱۵۸).

رهبر معظم انقلاب با تأکید مکرر بر این آیه، به توسعه مفهومی «قوه» و «بازدارندگی» پرداخته‌اند. ایشان تصریح می‌کنند: «قوه فقط تفنگ و سلاح نیست؛ قوه اعم است از قوه مادی و معنوی، از قوه اقتصادی و نظامی، از قوه علمی و اخلاقی» (خامنه‌ای، ۱۳۹۵ الف). همچنین «تُرْهَبُونَ» به «معادل «قدرت بازدارندگی» در ادبیات سیاسی امروز معرفی می‌فرمایند (خامنه‌ای، ۱۳۹۶). نگارش و جمالی استدلال می‌کنند که آمادگی در ابعاد

اقتصادی زمینه‌ساز شکل‌گیری «رهب» و بازدارندگی دشمن است (نگارش و جمالی، ۱۳۹۵، ص ۱۱۷). تاج‌آبادی و ابراهیمی بر این نکته تأکید دارند که «ترهبون» به معنای ترساندن، علت و هدف اصلی آماده‌سازی معرفی شده است (تاج‌آبادی و ابراهیمی، ۱۳۹۱، ص ۱۴۲-۱۴۱). جهان‌بزرگی این آیه را یک «گزاره استراتژیک» می‌داند که با لسان عمومیت و اطلاق، دستور به تدارک تمامی ابزارهای قدرت می‌دهد (جهان‌بزرگی، ۱۳۸۹، ص ۱۴۱). بهرامی به‌صراحت نظر به امنیت اقتصادی در آیه ۶۰ انفال دارد و اقتصاد را ابزاری برای مبارزه با تهدیدات می‌داند (بهرامی، ۱۳۸۲، ص ۱۱۶-۱۱۵). بر اساس تحلیل آیه و تفاسیر ارائه‌شده، تقویت قدرت اقتصادی یک تکلیف دینی و راهبردی برای ایجاد «موقعیت بازدارندگی» است. این موقعیت از طریق کاهش آسیب‌پذیری اقتصادی و افزایش هزینه‌های تحریم برای دشمن محقق می‌شود. آیه ۶۰ انفال چارچوب مفهومی مناسبی برای تبیین بازدارندگی اقتصادی فراهم می‌کند و می‌تواند مبنای نظری مستحکمی برای این راهبرد در جمهوری اسلامی ایران باشد.

۲-۳. سیر تکاملی راهبردهای مواجهه با تحریم

بر اساس پژوهش ترابی‌فرد و رزم‌آرا (۱۴۰۲) و نیز مستند به بیانات رهبر معظم انقلاب، سپهر سیاست‌گذاری ایران در مواجهه با تحریم‌های ایالات متحده، عرصه تقابل راهبردهای کلان متفاوتی بوده است. این راهبردها که از سطوح مختلفی از بلوغ راهبردی برخوردارند، طیفی تکاملی از موضع انفعالی تا ابتکار عمل فعال را شکل می‌دهند.

الف) رفع حقوقی تحریم (راهبرد واکنشی- برون‌زا)

راهبرد نخست، رفع تحریم‌ها از طریق مذاکره، با چالش‌های بنیادینی از جمله تقدم اراده سیاسی طرف مقابل بر مسائل حقوقی به دلیل تحولات ژئوپلیتیک و ژئواکونومیک، پیچیدگی عمده ساختار حقوقی تحریم در آمریکا و تجربه تاریخی ناموفق ایران از این راهبرد، مواجهه بوده است (ترابی‌فرد و

رزم‌آهنگ، ۱۴۰۲، ص ۱۵). به بیان رهبر معظم انقلاب «مسئله رفع تحریم را ما رفتیم چند سال مذاکره کردیم، اثر نکرد ... تحریم‌ها کم که نشده، زیاد هم شده» (خامنه‌ای، ۱۳۹۹). بنابراین در بهترین حالت، امکان «تعلیق» موقت تحریم‌ها وجود دارد، نه «لغو» دائمی آنها.

ب) دورزدن تحریم (راهبرد انفعالی - مقطعی)

این راهبرد با اقدامات اقتضایی و صدور مجوزهای موردی سعی در گشایش‌های محدود و کوتاه‌مدت دارد. این رویکرد به دلیل غفلت از ماهیت ساختاری و بلندمدت تحریم، عدم تناسب با مقیاس گسترده چالش‌ها و ایجاد تبعیض در دسترسی بنگاه‌ها به مجوزها نمی‌تواند پاسخی جامع و پایدار ارائه دهد (ترابی‌فرد و رزم‌آهنگ، ۱۴۰۲، ص ۲۰).

ج) خنثی‌سازی تحریم (راهبرد ایجابی - درون‌زا)

در تقابل با دو راهبرد پیشین، این رویکرد که مورد تأکید رهبر انقلاب است، بر «مصون‌سازی» ساختارهای داخلی اقتصاد از طریق تقویت تولید ملی، کاهش وابستگی‌ها و رفع عیوب ساختاری تمرکز دارد. هدف این راهبرد، تداوم پیشرفت اقتصادی حتی در شرایط تداوم تحریم‌هاست (خامنه‌ای، ۱۳۹۸ الف). در نتیجه باید کاری کرد که ما در مقابل تحریم آسیب‌پذیر نباشیم. بنابراین راهبرد اساسی ما مصون‌سازی اقتصاد از تحریم است (خامنه‌ای، ۱۳۹۸ ب).

د) تحریم‌ناپذیری (راهبرد پیش‌کنشی - بازدارنده)

این راهبرد، عالی‌ترین سطح مواجهه است که اقتصاد را از مرحله «مصونیت» به «قدرت بازدارندگی فعال» ارتقا می‌دهد. در این مرحله، اقتصاد ملی به سطحی از توانمندی و خوداتکایی پایدار می‌رسد که محاسبه عقلانی دشمن را به گونه‌ای تغییر می‌دهد که اعمال تحریم را «بی‌فایده» و «پرهزینه» ارزیابی کند و از اساس از آن منصرف گردد. این راهبرد که غایت «مصون‌سازی» و تجلی عینی «أَعِدُّوا لَهُمْ مِّن

قُوَّة» است، ابتکار عمل را کاملاً به کشور باز می‌گرداند.

این راهبرد با هدف رسیدن به نقطه بازدارندگی، در صدد افزایش هزینه‌های تحریم برای دشمن تا حدی است که از ادامه آن منصرف گردد (خامنه‌ای، ۱۳۹۸ الف). بر این اساس سیر تکاملی از رفع و دورزدن (وابسته به اراده دشمن) به سمت خنثی‌سازی (مستقل از اراده دشمن) و در نهایت تحریم‌ناپذیری (تأثیرگذار بر اراده دشمن)، گذار از انفعال به ابتکار عمل راهبردی را نمایان می‌کند.

واکاوی این راهبردها نشان می‌دهد راهبردهای «رفع تحریم» و «دورزدن تحریم» در عمل، راهبردهایی واکنشی و ناموفق بوده‌اند که نمی‌توانند در چارچوب یک راهبرد ایجابی قرار گیرند. در مقابل راهبردهای «خنثی‌سازی» و «تحریم‌ناپذیری» - که مورد تأکید رهبر انقلاب است - در یک الگوی دوسطحی و تکاملی قرار می‌گیرند که غایت آن، رسیدن به موقعیت بازدارندگی اقتصادی است. بر این اساس، این پژوهش با عبور از اقدامات واکنشی و مقطعی در مواجهه با تحریم - شامل رفع و دورزدن تحریم - راهبرد ایجابی بازدارندگی اقتصادی - متشکل از خنثی‌سازی و تحریم‌ناپذیری - را به عنوان چارچوب جایگزین معرفی می‌کند.

روش پژوهش

این پژوهش با هدف تبیین مفهوم بازدارندگی اقتصادی و شناسایی مؤلفه‌های بنیادین آن، با بهره‌گیری از روش کیفی تحلیل مضمون به شیوه براون و کلارک (۲۰۰۶) انجام شده است. جامعه آماری پژوهش را کلیه بیانات عمومی مقام معظم رهبری با موضوع تحریم اقتصادی و بازدارندگی اقتصادی در بازه زمانی ۱۳۶۹ تا ۱۴۰۳ تشکیل می‌دهد که با روش نمونه‌گیری هدف‌مند و با حداکثر تنوع انتخاب شدند. فرایند تحلیل در شش مرحله صورت پذیرفت: در مرحله نخست، با مطالعه مکرر و عمیق متون، آشنایی کامل با داده‌ها حاصل گردید. در مرحله دوم، کدگذاری اولیه انجام شد که از

این رهگذر ۶۴۰ کد معنادار استخراج گردید. در مرحله سوم، این کدهای اولیه بر اساس اشتراکات مفهومی در قالب ۱۵۷ مضمون پایه سازمان‌دهی شدند. در مرحله چهارم، مضامین پایه حول محورهای مفهومی مشترک در ۴ مضمون سازمان‌دهنده شامل توان‌مندی، خوداتکایی، بازدارندگی شناختی و قدرت اهرم‌سازی دسته‌بندی شدند. در مرحله پنجم، این مضامین سازمان‌دهنده در قالب ۲ مضمون فراگیر نهایی یعنی «خنثی‌سازی تحریم» و «تحریم‌ناپذیری» تقلیل و تعریف شدند. سرانجام در مرحله ششم، سازمان‌دهی نهایی مضامین در چارچوب مفهومی حاضر گردید. برای شفافیت فرایند تحلیل، نمونه‌ای از مسیر تبدیل داده‌های خام به مضامین نهایی در جدول ۱ ارائه شده است. گفتنی است مبانی دینی به‌ویژه آیه ۶۰ سوره انفال به عنوان چارچوب فرانظری و جهت‌دهنده کل تحلیل در بخش چارچوب مفهومی تبیین شده و از آنجا که نقش هنجاری و جهت‌دهنده دارد، در ساختار سلسله‌مراتبی مضامین - که بر اساس محتوای بیانات تنظیم شده- گنجانده نشد.

شایان ذکر است که سازمان‌دهی نهایی مضامین از منطق «تکاملی- سلسله‌مراتبی» تبعیت می‌کند؛ به این معنا که مضامین پایه - مانند توان‌مندی عینی، قطع وابستگی روانی و تحلیل اهداف دشمن- به عنوان سنگ بنای اولیه، مقدمه دست‌یابی به مضامین سازمان‌دهنده - شامل چهار محور اصلی- هستند و این محورها نیز امکان تحقق دو مضمون فراگیر نهایی را فراهم می‌کنند. این چینش مبتنی بر واکاوی روابط علیّی موجود در بیانات رهبر انقلاب و گذار از شرایط لازم (خنثی‌سازی) به شرط کافی (تحریم‌ناپذیری) است.

به منظور شفافیت کامل فرایند تحلیلی که از ۶۴۰ کد اولیه به ۱۵۷ مضمون پایه، ۴ مضمون سازمان‌دهنده و در نهایت ۲ مضمون فراگیر منجر شد، جدول کامل فرایند کدگذاری متشکل از ۴۰ نمونه شاخص به عنوان پیوست (۱) در انتهای مقاله ارائه شده است. این جدول به طور عینی

مسیر استخراج هر مضمون را از داده‌های خام تا سطوح بالاتر نشان می‌دهد.

شماره	کد اولیه	مضمون پایه	مضمون سازمان‌دهنده	مضمون فراگیر	تاریخ
۱		توان‌مندی عینی در شرایط دشوار	توان‌مندی	خنثی‌سازی تحریم	۱۴۰۳/۲/۵
۲		قطع وابستگی روانی	خودانگیزی	خنثی‌سازی تحریم	۱۴۰۳/۲/۵
۳		تمایز راهبردی خنثی‌سازی از رفع تحریم	خودانگیزی	خنثی‌سازی تحریم	۱۳۹۹/۹/۲۶
۴		تحلیل ریشه‌های دشمنی	بازدارندگی شناختی	خنثی‌سازی تحریم	۱۴۰۱/۸/۲۸
۵		هدف راهبردی فراتر از شکست مقطعی	قدرت اهرم سازی	تحریم‌ناپذیری	۱۳۹۸/۱/۱
۶		اقتدار اقتصادی بازدارنده	قدرت اهرم سازی	تحریم‌ناپذیری	۱۴۰۰/۱/۱

جدول ۱: نمونه‌ای از فرایند کدگذاری و استخراج مضامین

(برای مشاهده نمونه‌های بیشتر از فرایند کدگذاری، به پیوست ۱ انتهای مقاله مراجعه شود)

چارچوب مفهومی بازدارندگی اقتصادی برگرفته از تحلیل مضمون بیانات رهبر انقلاب مدل مفهومی حاضر (شکل ۱) صرفاً یک دسته‌بندی نیست، بلکه تبیین

چگونگی تعامل مضامین برای شکل‌دهی به الگوی نهایی بازدارندگی است. این چارچوب محصول سازمان‌دهی نظام‌مند مضامین اصلی مستخرج از تحلیل مضمون است. سازمان‌دهی نهایی بر پایه دو منطق کلان «تکاملی-سلسله‌مراتبی» و «علّی-راهبردی» صورت پذیرفته است. واکاوی بیانات رهبر انقلاب نشان داد مضامین پایه - مانند توان‌مندی عینی و قطع وابستگی روانی - به عنوان سنگ بنای اولیه، امکان تحقق مضامین سازمان‌دهنده (چهار محور اصلی) را فراهم می‌کنند. این چینش مبتنی بر تحلیل روابط علّی موجود در بیانات و گذار از شرایط لازم (خنثی‌سازی) به شرط کافی (تحریم‌ناپذیری) است. بدین ترتیب مدل حاضر مسیر تحقق بازدارندگی اقتصادی را ترسیم می‌کند.

در گام بعدی و بر اساس منطق علّی-راهبردی، مضامین «تحریم‌ناپذیری» و «قدرت‌آهرم‌سازی» که مضمون «خلق هزینه برای دشمن و به‌دست‌گرفتن ابتکار عمل» اند، ذیل سطح دوم یعنی تحریم‌ناپذیری (بازدارندگی فعال) تعریف شدند. این سطح، عالی‌ترین مرحله مواجهه است که در آن، ابزار تحریم به دلیل بی‌اثر و پرهزینه‌شدن، از دست دشمن خارج می‌شود. در خصوص جایگاه مضمون «مبانی دینی و توسعه مفهومی آیه انفال»، با عنایت به اینکه در کانون بیانات رهبر انقلاب، هدف غایی از فرمان «أَعِدُّوا لَهُمْ مِمَّا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ»، تحقق «تَرْهَبُونَ» (ایجاد رعب و بازدارندگی) معرفی شده است، این مضمون به عنوان جهت‌دهنده و تبیین‌کننده غایت نهایی کل چارچوب، در کانون سطح تحریم‌ناپذیری جای گرفته است. بدین ترتیب چارچوب نهایی، مسیری را ترسیم می‌کند که در آن، اقدامات سطح اول (کسب قوه)، مقدمه‌ای ضروری برای رسیدن به هدف نهایی سطح دوم (تحقق ترهبون و بازدارندگی) است.

۴-۱. سطح اول: خنثی‌سازی تحریم (مضمون‌سازی اقتصادی)

این سطح که از تلفیق مضامین «سازوکار بازدارندگی»، «خوداتکایی» و

«بازدارندگی شناختی» شکل گرفته است، بر ایجاد مصونیت ساختاری در اقتصاد ملی تمرکز دارد. در این سطح، اقتصاد کشور به سطحی از مقاومت می‌رسد که می‌تواند تحت تأثیر تحریم‌ها به حیات و پیشرفت خود ادامه دهد.

مضمون سازوکار بازدارندگی؛ مصون‌سازی و بی‌اثرکردن حربه دشمن: سازوکار ایجاد این وضعیت، مصون‌سازی ساختارهای اقتصادی کشور است. هنگامی که اقتصاد در برابر ابزار اصلی فشار دشمن (تحریم) مصون شود، منطق تهاجم از بین می‌رود. «دشمن احساس کند که از رخنه اقتصادی، از معبر مسائل اقتصادی نمی‌تواند به کشور عزیز ما ضربه وارد کند و به ملت فشار بیاورد؛ باید به اینجا برسیم» (خامنه‌ای، ۱۳۹۸ ج). این مضمون به‌وضوح مصون‌سازی اقتصاد از تحریم را به عنوان راهبرد اساسی در مقابل دورزدن تحریم که یک تاکتیک موقتی است، معرفی می‌کند (خامنه‌ای، ۱۳۹۸ ب).

مضمون خوداتکایی و قطع امید از غرب: یک شرط ضروری برای تحقق بازدارندگی، گذار از وابستگی و تغییر در نگرش است. «برای اینکه ما در خودمان، این قدرت بازدارندگی اقتصادی را به وجود بیاوریم، به کلی باید از کمک و همراهی غربی‌ها چشم‌پوشیم، منتظر آنها نبایم باشیم» (خامنه‌ای، ۱۳۹۸ ج). این گزاره هر گونه راهبرد مبتنی بر رفع تحریم را به حاشیه رانده، بر راهبرد درون‌زا تأکید می‌کند.

بازدارندگی شناختی؛ واقعیت‌نگاری و افشای گفتمان خصمانه به عنوان پیش‌نیاز مصون‌سازی: بازدارندگی اقتصادی مستلزم درک درست و عاری از اغراق یا ساده‌انگاری از وضعیت خود و دشمن است. این مضمون بر لزوم «دیدن همه واقعیت‌ها» و مقابله با جنگ روایی دشمن تأکید دارد. «یک لغزش دیگر این است که ما بخشی از واقعیت‌ها را ببینیم، بخش دیگری از واقعیت‌ها را نبینیم؛ این هم موجب خطاست ... واقعیت‌ها را باید با هم دید و دانست» (خامنه‌ای، ۱۳۹۱ ب). همچنین افشای گفتمان‌سازی دروغین دشمن که «چند دولت استکباری» را «جامعه جهانی» جا می‌زند، بخشی از

این بازدارندگی شناختی است: «طرف مقابل ما جامعه جهانی نیست ... چند دولت‌اند ... با همین نیروی رسانه‌ای، خودشان را به نام «جامعه جهانی» معرفی می‌کنند و دروغ می‌گویند» (خامنه‌ای، ۱۳۹۱ ب).

۴-۲. سطح دوم: تحریم‌ناپذیری (بازدارندگی فعال)

این سطح که از تلفیق مضامین «هدف راهبردی»، «الگوی عینی» و «مبانی دینی» شکل گرفته، موقعیتی است که اقتصاد کشور به چنان سطحی از توان‌مندی و خوداتکایی می‌رسد که نه تنها از تحریم‌ها تأثیر نمی‌پذیرد، بلکه با ایجاد محاسبه هزینه-فایده منفی برای دشمن، وی را از اصل اعمال تحریم منصرف می‌کند.

مضمون بازدارندگی؛ هدف راهبردی فراتر از شکست مقطعی: مطالبه اصلی، صرفاً شکست دشمن در یک نبرد اقتصادی نیست، بلکه دستیابی به وضعیتی پایدار است که مانع از تکرار تهاجم شود. این دقیقاً همان نقطه مطلوب بازدارندگی است. «ما باید علاوه بر شکست دشمن، بازدارندگی ایجاد کنیم ... گاهی شما دشمن را شکست می‌دهید، اما دشمن منتظر فرصتی می‌ماند و یک ضربه دیگری بعداً وارد می‌کند؛ این فایده ندارد» (خامنه‌ای، ۱۳۹۸ ج). بنابراین بازدارندگی یک وضعیت پایدار است نه یک واکنش موقتی.

مضمون الگوی عینی توسعه مفهومی بازدارندگی نظامی به عرصه اقتصاد: رهبر انقلاب با اشاره به موفقیت‌های بازدارندگی در حوزه نظامی، یک الگوی عملی و قابل درک ارائه می‌دهند: «در مسائل نظامی خوش‌بختانه وضعیت ما این جور است ... امروز دشمنان ما می‌دانند که جمهوری اسلامی ... می‌تواند [آنها] را بکوبد؛ این را فهمیدند. این بازدارندگی است ... ما در مسائل اقتصادی باید به اینجا برسیم» (خامنه‌ای، ۱۳۹۸ ج). این تشبیه، درک مفهوم انتزاعی بازدارندگی اقتصادی را بسیار ملموس می‌کند.

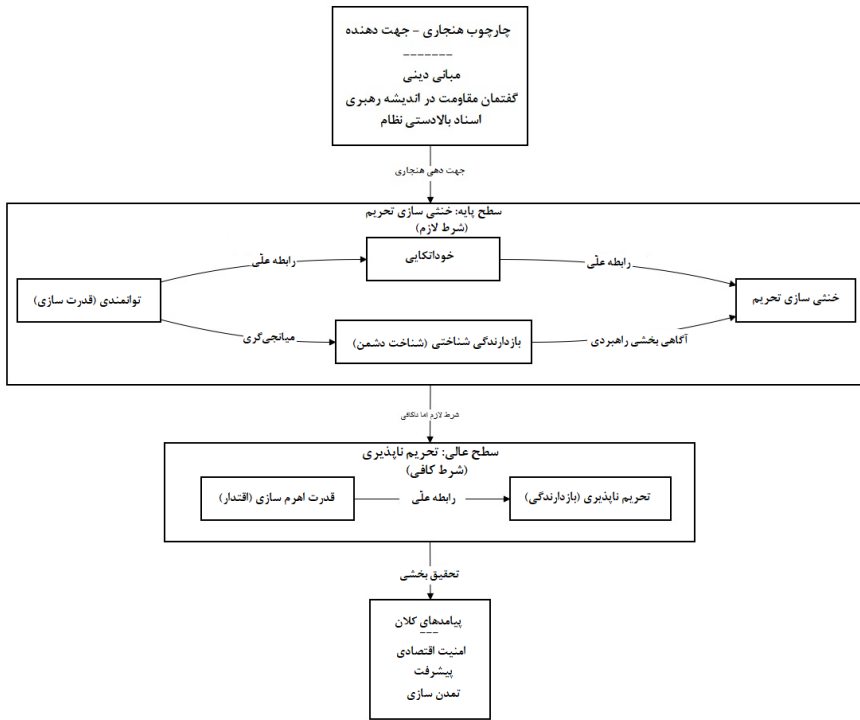
مضمون مبانی دینی و توسعه مفهومی «قوه» در آیه انفال: رهبر انقلاب

پشتوانه دینی محکمی برای این راهبرد ارائه می‌دهند و با توسعه مفهومی آیه ۶۰ سوره انفال، آن را از انحصار حوزه نظامی خارج می‌کنند. «قُوَّةٌ فَقَطْ تَفَنِّگٌ وَ سِلَاحٌ نِیْسَتْ؛ قُوَّةٌ اَعْمٌ اَسْتُ اَز قُوَّةِ مَادِیِّ وَ مَعْنَوِیِّ، اَز قُوَّةِ اِقْتِصَادِیِّ وَ نِظَامِیِّ، اَز قُوَّةِ عِلْمِیِّ وَ اِخْلَاقِیِّ» (خامنه‌ای، ۱۳۹۵ الف). همچنین هدف از این آمادگی، ایجاد «رهب» (ترس بازدارنده) در دشمن معرفی می‌شود. «تُرْهَبُونَ بِهٖ عَدُوِّ اللّٰهِ وَ عَدُوِّكُمْ هَمَانُ چِیْزِی اَسْتُ کِه دَر اَدِیْبَاتِ سِیَاسِیِّ اَمْرُوْز بِهٖ اَنْ قَدْرَتِ بَازدَارنَدِگِیِّ مِی‌گَویَنْد» (خامنه‌ای، ۱۳۹۶).

۳-۴. تعریف عملیاتی و ارتباط سطوح

با تلفیق این مضامین، می‌توان تعریف عملیاتی از بازدارندگی اقتصادی در جمهوری اسلامی ایران را به این شرح ارائه کرد: بازدارندگی اقتصادی، وضعیت راهبردی پایدار و ایجابی است که از طریق «خنثی‌سازی تحریم» (مصون‌سازی ساختارهای اقتصادی کشور) و «تحریم‌ناپذیری» (ایجاد توان بازدارندگی فعال) محقق می‌شود. این وضعیت بر اساس منطق «أَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ» شکل گرفته و با برهم‌زدن معادله هزینه-فایده جنگ اقتصادی برای دشمن، او را به دلیل بی‌اثر و پرهزینه‌بودن، از اعمال و تداوم تحریم منصرف می‌کند.

این چارچوب دوسطحی، مبتنی بر منطق تکاملی است که در آن سطح اول (خنثی‌سازی) پیش‌نیاز ضروری برای دستیابی به سطح دوم (تحریم‌ناپذیری) محسوب می‌شود. اقتصاد ملی ابتدا باید از طریق مصون‌سازی ساختاری، توانایی ادامه حیات و پیشرفت تحت تحریم را کسب کند (خنثی‌سازی) و سپس به سطحی از قدرت و توان‌مندی برسد که اعمال تحریم را برای دشمن بی‌فایده و پرهزینه کند (تحریم‌ناپذیر). این چارچوب مفهومی، مبنای تحلیل و استخراج مؤلفه‌های کلان و سیاست‌های راهبردی در بخش بعدی مقاله مورد استفاده قرار خواهد گرفت.

شکل ۱: مدل مفهومی بازدارندگی اقتصادی در جمهوری اسلامی ایران

یافته‌های پژوهش: مؤلفه‌های کلان و سیاست‌های راهبردی

مؤلفه‌های کلان و سیاست‌های راهبردی پیش رو با اتکا به چارچوب مفهومی دو سطحی استخراج‌شده از تحلیل مضمون بیانات رهبری و مبتنی بر مبانی قرآنی (انفال: ۶۰) تدوین شده است. این چارچوب با مراجعه به اسناد کلان از جمله سیاست‌های اقتصاد مقاومتی اعتبارسنجی گردید. سیاست‌های نهایی در دو سطح متوالی سازمان‌دهی شده که مسیر عملیاتی‌سازی بازدارندگی اقتصادی را ترسیم می‌کند.

۱-۵. سطح اول: راهبرد خنثی‌سازی تحریم (مصون‌سازی اقتصادی)

این سطح که بر اساس مضامین استخراج‌شده «سازوکار بازدارندگی»، «خوداتکایی» و «بازدارندگی شناختی» طراحی شده، بر ایجاد مصونیت

ساختاری در اقتصاد ملی متمرکز است. دستیابی به این سطح، پیش‌نیاز ضروری برای گذار به مرحله تحریم‌ناپذیری محسوب می‌شود. این سطح دارای سیاست‌های راهبردی ذیل است:

الف) سیاست‌های توان‌مندی و خوداتکایی

این محور که مبتنی بر مضمون «توسعه قوه اقتصادی» و آیه ۶۰ انفال است، مستقیم‌ترین ترجمه عملیاتی فرمان «اعِدُوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ» در حوزه اقتصاد است و هدف آن، ایجاد بنیانی شکست‌ناپذیر برای اقتصاد ملی است. در ذیل این محور کلان، سیاست‌های زیر احصا شده است:

سیاست جهش در تولید داخلی و توسعه فناوری‌های راهبردی: اولویت‌دهی به سرمایه‌گذاری در بخش‌های مولد و دارای زنجیره ارزش طولانی - مانند صنایع پایین‌دستی نفت، دارو، خودرو، لوازم خانگی، کشاورزی و کالاهای اساسی که به عنوان حوزه‌های راهبردی در اسناد بالادستی و بیانات رهبری مورد تأکید قرار گرفته‌اند - و تسریع در بومی‌سازی فناوری‌های حساس. این سیاست مستقیماً از مضمون «از لحاظ تولید داخلی خودتان را قوی کنید، از لحاظ فناوری خودتان را قوی کنید» (خامنه‌ای، ۱۳۹۵ ب) استنتاج می‌شود. سیاست توسعه اقتصاد دانش‌بنیان به عنوان موتور محرک جدید: تبدیل علم به ثروت و قدرت از طریق حمایت جدی از شرکت‌های دانش‌بنیان در حوزه‌های پیشرفته فناوری. این سیاست تجلی «قوه علمی» در گستره مفهوم «قوه» است (خامنه‌ای، ۱۳۹۵ الف).

سیاست مدیریت و بهره‌برداری حداکثری از منابع و ظرفیت‌های داخلی: شناسایی و فعال‌سازی تمامی ظرفیت‌های خاموش ملی در حوزه‌های معدن، کشاورزی، انرژی و نیروی انسانی. این امر تحقق بخش تأکید بر «کشف ظرفیت‌های فراوانی که در این کشور هست و هنوز استفاده نشده است» (خامنه‌ای، ۱۳۹۵ ب) است.

ب) سیاست‌های انعطاف‌پذیری و کاهش آسیب‌پذیری

هدف این محور که مبتنی بر مضمون «مصون‌سازی ساختاری» است، کاهش نقاط اتکای راهبردی اقتصاد به خارج و افزایش تاب‌آوری آن در برابر تکانه‌های خارجی است. بر اساس یافته‌های پژوهش، سیاست‌های راهبردی زیر برای این محور شناسایی شده است:

سیاست کاهش وابستگی ساختاری به درآمدهای نفتی: طراحی و اجرای نقشه راه برای جایگزینی درآمدهای مالیاتی و غیرنفتی پایدار به جای درآمد نفت. این سیاست، کلیدی‌ترین اقدام برای قطع «معبر مسائل اقتصادی» که دشمن از آن استفاده می‌کند، محسوب می‌شود (خامنه‌ای، ۱۳۹۸ د).

سیاست تنوع‌بخشی به بازارهای صادراتی و وارداتی: خروج از وابستگی به بازارهای سنتی و فعال‌سازی گذرگاه‌های جدید تجاری با کشورهای همسوی و منطقه. این سیاست، عملیاتی‌سازی فرمان «از لحاظ نفوذ در بازارهای خارجی خودتان را قوی کنید» (خامنه‌ای، ۱۳۹۵ ب) است.

سیاست تقویت ثبات و تاب‌آوری بازارهای مالی داخلی: اجرای اصلاحات در نظام بانکی و مالی به گونه‌ای که در برابر نوسانات بین‌المللی و محدودیت‌های دسترسی مقاوم باشد. این سیاست، تجلی عملی بند ۱۱ سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی (ابلاغی سال ۱۳۹۴) است که بر اصلاح و تقویت نظام مالی کشور با هدف کاهش آسیب‌پذیری آن از عوامل بیرونی تأکید دارد. ضرورت این امر همچنین در بیانات متعدد رهبری در خصوص اصلاح نظام بانکی (خامنه‌ای، ۱۳۹۲) مورد تأکید قرار گرفته است.

۵-۲. سطح دوم: راهبرد تحریم‌ناپذیری (بازدارندگی فعال)

این سطح که بر اساس مضامین «هدف راهبردی»، «الگوی عینی» و «مبانی دینی» شکل گرفته، در صدد ایجاد موقعیتی است که اقتصاد کشور به چنان سطحی از توان‌مندی برسد که دشمن را از اصل اعمال تحریم منصرف کند. این سطح عالی از بازدارندگی اقتصادی، مستلزم ایجاد سازوکارهای نهادی

برای پایش مستمر و هماهنگی راهبردی در مسیر گذار از مرحله خنثی سازی به تحریم ناپذیری است که دارای سیاست‌های راهبردی ذیل است:

الف) سیاست‌های قدرت اهرم‌سازی و دیپلماسی فعال

این محور مبتنی بر مضمون «گذار از موضع دفاعی»، بیانگر جنبه تهاجمی و ایجابی بازدارندگی است. بر اساس یافته‌های پژوهش، سیاست‌های راهبردی زیر برای این محور شناسایی شده است:

سیاست توسعه پیوندهای اقتصادی راهبردی با کشورهای همسوی و منطقه: تبدیل ایران به کانون ثقل همکاری‌های اقتصادی در غرب آسیا از طریق سازمان‌هایی مانند بریکس و شانگهای. این کار هزینه هر گونه اقدام خصمانه علیه ایران را برای دشمنان به دلیل واکنش متحدان، افزایش می‌دهد. این سیاست به صورت مستقیم مبتنی بر بند ۱۶ سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی با عنوان «تنوع بخشی پیوندهای اقتصادی با کشورها به ویژه با کشورهای منطقه» است.

سیاست بهره‌گیری از ابزارهای هوشمند مقابله به مثل اقتصادی: طراحی سازوکارهایی برای پاسخ‌دهی به تحریم‌ها به گونه‌ای که برای تحریم‌کنندگان هزینه‌زا باشد. این امر «رویکرد ایجابی» در عرصه اقتصادی را معنا می‌بخشد. این سیاست در راستای تحقق بند ۲۴ سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی با عنوان «پیشگیری از اقدامات خصمانه و مقابله با زیان‌رسانی عوامل تهدیدزا» و همچنین بند ۲۵ با عنوان «اتخاذ رویکرد فعال و هوشمند در دیپلماسی اقتصادی» تدوین شده است.

سیاست دیپلماسی اقتصادی فعال برای خنثی‌سازی اجماع‌سازی دشمن: استفاده هوشمندانه از ابزارهای دیپلماتیک برای تشریح پیامدهای تحریم برای بازیگران بین‌المللی و متقاعدسازی آنان برای عدم پیوستن به جبهه تحریم.

ب) سیاست‌های بازدارندگی شناختی و عمقی

سیاست راهبردی راه‌اندازی «سامانه ملی هوشمندی راهبردی» برای پایش

آسیب‌پذیری‌های شناختی و خنثی‌سازی عملیات روانی دشمن: این سیاست مستلزم ایجاد نهادی برای پایش و تحلیل همزمان «همه واقعیت‌ها» اعم از تهدیدها، توانایی‌های داخلی و پیشرفت‌هاست تا از «خطای تحلیلی» ناشی از نادیده گرفتن بخشی از واقعیت‌ها جلوگیری شود (خامنه‌ای، ۱۳۹۱ ب). همچنین بخشی از این سیاست، افشای نظام‌مند روایت‌سازی‌های خصمانه دشمن است، از جمله این ادعا که «چند دولت استکباری» را «جامعه جهانی» معرفی می‌کنند (خامنه‌ای، ۱۳۹۱ ب). این کار، مشروعیت اقدامات دشمن را می‌زداید و هزینه سیاسی- تبلیغاتی تحریم‌ها را برای او افزایش می‌دهد.

سیاست راهبردی تبیین‌گفتمان «تحریم به مثابه خدمت» و «بیش‌فعالی دشمن»: این سیاست بر استفاده از دستگاه‌های فرهنگی برای توضیح دو نکته کلیدی استوار است: نخست اینکه تحریم می‌تواند یک «موهبت راهبردی» برای شکوفایی استعدادهاى داخلی باشد: «سی سال است ما را در مقابل تحریم واكسینه کردند ... ما واكسینه شدیم در مقابل تحریم. تحریم به ما ضربه [اساسی] نمی‌زند» (خامنه‌ای، ۱۳۹۱ الف). دوم اینکه فعالیت‌های پرحجم اما بی‌ثمر دشمن (قطعنامه، تبلیغات، تهدید) نشانه «بیش‌فعالی» و «دستپاچگی» است، نه قدرت او: «بیماری بیش‌فعالی باعث تحرک زیاد می‌شود؛ کارهای گوناگون انجام می‌دهند، اما تمرکز نیست، هدف نیست ... تحرک زیاد، اما بدون هدف و غالباً همراه با ناکامی. این حالت بیش‌فعالی است. انسان این حالت را امروز در جبهه مقابل دشمن مشاهده می‌کند» (خامنه‌ای، ۱۳۸۹). این تحلیل، روحیه ملّی را تقویت و از هراس افکار عمومی می‌کاهد.

این دو سطح، یک کل به هم پیوسته را تشکیل می‌دهند. موفقیت در سطح اول (خنثی‌سازی) پیش‌نیاز ضروری برای دستیابی به سطح دوم (تحریم‌ناپذیری) است. دستیابی همزمان و متوازن به این سطوح، جمهوری اسلامی ایران را در «موقعیت بازدارندگی اقتصادی» قرار خواهد داد.

نتیجه‌گیری

این پژوهش با هدف تبیین مفهوم بازدارندگی اقتصادی و ارائه چارچوبی راهبردی برای خنثی‌سازی تحریم‌ها، از روش کیفی تحلیل مضمون بیانات مقام معظم رهبری و اسناد بالادستی بهره برده است. یافته‌های این تحقیق که محصول تحلیل مضمون نظام‌مند بیانات رهبری و سازمان‌دهی مضامین در چارچوبی دو سطحی است، مؤید آن است که راه حل پایدار برای مقابله با چالش تحریم، نه در راهبردهای برون‌زا و وابسته به اراده دشمن - مانند رفع تحریم - قرار دارد و نه در راهبردهای انفعالی و مقطعی - مانند دورزدن تحریم - بلکه در گذار به سمت یک «الگوی دوسطحی» متشکل از «خنثی‌سازی» - به عنوان مرحله پایه - و «تحریم‌ناپذیری» - به عنوان مرحله عالی - نهفته است. در این انگاره ایجابی، اقتصاد کشور به سطحی از توان‌مندی و بازدارندگی ساختاری می‌رسد که ابزار تحریم را از کارایی می‌اندازد و آن را به عنوان حربه‌ای بی‌اثر در تقابل با نظام جمهوری اسلامی ایران قرار می‌دهد.

واکاوی ادبیات مرتبط نشان می‌دهد بازدارندگی اقتصادی در گفتمان غالب بین‌المللی، عمدتاً به مثابه ابزاری تهاجمی برای اعمال فشار و تغییر رفتار کشورها تعریف شده است. در تقابل با این انگاره، بازدارندگی اقتصادی در چارچوب نظری این پژوهش و بر اساس مبانی قرآنی و اندیشه رهبری، راهبردی دفاعی - ایجابی است که هدف غایی آن، «مصون‌سازی ساختارهای اقتصادی داخلی» و «افزایش هزینه تحریم برای دشمن» است. این چارچوب با تبدیل اقتصاد از عرصه تهدید به میدان قدرت‌آفرینی، انگاره نویسی در عرصه اقتصاد مقاومتی ارائه می‌نماید.

بازدارندگی اقتصادی در منظومه فکری رهبر انقلاب، یک راهبرد دفاعی - ایجابی و وضعیتی پایدار است که در تقابل مفهومی با تعاریف سلطه‌گری قرار می‌گیرد. تحقق این وضعیت منوط به فراهم‌شدن دو شرط بنیادین است:

اول، مصون‌سازی ساختار اقتصادی کشور از طریق تقویت تولید داخلی، فناوری و قطع وابستگی‌های راهبردی؛ دوم، افزایش هزینه‌های تحریم برای طرف مقابل تا حدی که با یک محاسبه عقلانی هزینه-فایده، از تداوم جنگ اقتصادی منصرف گردد.

اتکای صرف به راهبردهای واکنشی (رفع یا دورزدن تحریم)، به دلیل ماهیت وابسته و ناپایدار، قادر به تأمین امنیت اقتصادی کشور نیست. درمقابل راهبرد بازدارندگی اقتصادی - با خاستگاه دینی (آیه ۶۰ انفال) و انقلابی - راه‌حلی ایجابی، درون‌زا و بلندمدت است که اقتصاد را از عرصه تهدید به میدان قدرت‌آفرینی و ایجاد «رَهَب» در دل دشمنان تبدیل می‌کند. تحقق این راهبرد، علاوه بر عزم ملی و برنامه‌ریزی دقیق، مستلزم گنجاندن سیاست‌های احصاشده این پژوهش در سطوح مختلف سیاست‌گذاری و اجرایی کشور است. این مقاله نشان می‌دهد گذار از انگاره واکنشی به انگاره ایجابی بازدارندگی، تنها راه حل پایدار برای بی‌اثرکردن تحریم‌ها و تضمین امنیت اقتصادی جمهوری اسلامی ایران در تقابل با نظام سلطه است.

پیشنهاد‌های سیاستی:

ساختارهای تصمیم‌گیر اقتصادی کشور با محوریت «ایجاد بازدارندگی اقتصادی» بازمهندسی شده و برنامه‌های عملیاتی دستگاه‌ها در چهارچوب سه محور «توان‌مندی»، «مصون‌سازی» و «اهرم‌سازی» همسو و پایش شود. طراحی «سند راهبردی بازدارندگی اقتصادی» با تبدیل چارچوب مفهومی حاضر به برنامه‌های عملیاتی در بخش‌های مختلف (صنعت، کشاورزی، انرژی، مالی، تجاری، فناوری و ...).

پیشنهاد برای پژوهش‌های آتی:

شاخص‌سازی: تدوین و محاسبه «شاخص ترکیبی بازدارندگی اقتصادی» برای پایش مستمر و اندازه‌گیری کارایی سیاست‌ها.
عملیاتی‌سازی: واکاوی راهبردهای اجرایی‌سازی هر یک از محورهای

سه‌گانه در بخش‌های خاص - مانند صنعت، کشاورزی، انرژی، مالی، تجاری، فناوری و ...

مطالعات تطبیقی: تحلیل تطبیقی سازوکارهای بازدارندگی اقتصادی در کشورهای تجربه‌کننده تحریم‌های اقتصادی.

حامی مالی

بنا به اظهار نویسنده مسئول، این مقاله هیچ‌گونه حامی مالی ندارد..

سهم نویسندگان در پژوهش

تمام نویسندگان در طراحی، اجرا و نگارش مقاله مشارکت داشته‌اند و محتوای نهایی مقاله را تأیید می‌کنند.

تضاد منافع

نویسندگان تصریح می‌کنند که هیچ‌گونه تضاد منافی در ارتباط با این مقاله وجود ندارد.

منابع

ابدالی محمدی، اکبر (۱۳۹۹). *اقتصاد مقاومتی تفسیر جهاد کبیر*. ج ۲، قم: انتشارات جهاد دانشگاهی.

افشردی، محمدحسین، و نادری، سعید (۱۳۹۹). شناخت مهم‌ترین الزامات افزایش بازدارندگی با استفاده از مدیریت ترانزیت انرژی فسیلی در یک منطقه. *فصلنامه مطالعات دفاعی استراتژیک*، ۱۸ (۸۰)، ۲۲-۵.

ام‌الیوت، جفری، و رجینالد، رابرت (۱۳۷۸). *فرهنگ اصطلاحات سیاسی و استراتژیک*. ترجمه میرحسین رئیس‌زاده، تهران: دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی.

امین‌زاده، محسن (۱۳۹۹). *استراتژی بازدارندگی*. تهران: روزنامه شرق، ۱۷ (۳۷۰۳)، ۳.

انصاری‌فرد، معصومه، و حاجی‌یوسفی، امیرمحمد (۱۴۰۳). چالش‌های راهبرد بازدارندگی ایران در نظم پساجنگ سرد از منظر رهیافت اقتصاد سیاسی (۲۰۲۴-۱۹۹۰). *نشریه مطالعات اقتصاد سیاسی بین‌الملل*، ۷ (۲)، ۱۷۹-۲۰۰.

انوری، قاسم و عزتی، مرتضی و احمدی، علی، و اصغری هرنندی، محمدرضا (۱۳۹۴). تأثیر اجرای سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی در مقابله با تحریم‌های اقتصادی. *فصلنامه مطالعات دفاعی استراتژیک*، ۱۳ (۶۱)، ۳۱-۶.

بختیاری، ایرج (۱۳۹۵). تأثیر مؤلفه‌های دفاع اقتصادی کشور بر دفاع همه‌جانبه با تأکید

مفهوم‌شناسی بازدارندگی اقتصادی در جمهوری اسلامی ایران

بر رهنمودها (راهبردها) و اسناد ابلاغی مقام معظم رهبری. نشریه علمی پژوهشی راهبرد دفاعی، ۱۴ (۵۴)، ۱۲۴-۹۳.

بختیاری، ایرج (۱۳۹۸). تهدید مهار اقتصادی و دفاع همه‌جانبه، راه‌کارها و پیامدها. فصلنامه علمی پژوهشی مطالعات جنگ، ۱ (۳)، ۵۷-۳۴.

بهرامی، محمد (۱۳۸۲). قرآن و مسأله امنیت ملی. فصلنامه پژوهش‌های قرآنی، ۹ (۳۵) و ۳۶، ۱۱۷-۹۲.

پورتر، مایکل (۱۳۹۶). استراتژی رقابتی: تکنیک‌های تحلیل صنعت و رقبا. ترجمه جهانگیر مجیدی و عباس مهرپویا، چ ۶، تهران: انتشارات رسا.

پیغامی، عادل، سمعی نسب، مصطفی، سلیمانی، یاسر، سیدحسین، و یزدی زاده، سعید (۱۳۹۴). تحریم‌های اقتصادی ایران، مبانی، ابعاد و راهکارها. چ ۱، تهران: انتشارات دانشگاه امام صادق (ع).

تاج آبادی، حسین، و ابراهیمی، سیدمصطفی (۱۳۹۱). راهبردهای متصلب امنیت فراسرزمینی در گفتمان اسلامی. فصلنامه علوم سیاسی، ۱۵ (۶۰)، ۱۶۱-۱۳۵.

ترابی فرد، میلاد، و رزم‌آهنگ، مهدی (۱۴۰۲). ابتکار راهبردی ایران؛ جانمایی جدید ایران و بازتعریف نقش ایران در اقتصاد جهان؛ خنثی‌سازی تحریم به چه معناست. تهران: مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی.

جهان‌بزرگی، احمد (۱۳۸۷). امنیت در نظام سیاسی اسلام. تهران: انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.

خامنه‌ای، سیدعلی (۱۳۸۹). بیانات در دیدار اعضای مجلس خبرگان رهبری، ۱۳۸۹/۰۶/۲۵. خامنه‌ای، سیدعلی (۱۳۹۱ الف). بیانات در دیدار شرکت‌کنندگان در اجلاس جهانی زنان و بیداری اسلامی، ۱۳۹۱/۰۴/۲۱.

خامنه‌ای، سیدعلی (۱۳۹۱ ب). بیانات در دیدار کارگزاران نظام، ۱۳۹۱/۰۵/۳۰.

خامنه‌ای، سیدعلی (۱۳۹۲). بیانات در دیدار رئیس‌جمهور و اعضای هیئت دولت، ۱۳۹۲/۰۶/۱۲.

خامنه‌ای، سیدعلی (۱۳۹۳). بیانات رهبر انقلاب در دیدار مردم آذربایجان شرقی، ۱۳۹۳/۱۱/۲۹.

خامنه‌ای، سیدعلی (۱۳۹۵ الف). بیانات در دیدار مسئولان نظام. حسینیه امام خمینی، ۱۳۹۵/۳/۲۵.

خامنه‌ای، سیدعلی (۱۳۹۵ ب). بیانات در دیدار مردم آذربایجان شرقی - حسینیه امام خمینی، ۱۳۹۵/۱۱/۲۷.

خامنه‌ای، سیدعلی (۱۳۹۶). بیانات در دانشگاه افسری و تربیت پاسداری امام حسین (ع) - دانشگاه امام حسین (ع)، ۱۳۹۶/۲/۲۰.

خامنه‌ای، سیدعلی (۱۳۹۸ الف). بیانات در مراسم سی‌امین سالگرد رحلت امام خمینی

(رحمه الله)، ۱۳۹۸/۳/۱۴.

خامنه‌ای، سیدعلی (۱۳۹۸ ب). بیانات در دیدار جمعی از تولیدکنندگان، کارآفرینان و فعالان اقتصادی، ۱۳۹۸/۸/۲۸.

خامنه‌ای، سیدعلی (۱۳۹۸ ج). بیانات در اجتماع زائران و مجاوران حرم مطهر رضوی، ۱۳۹۸/۱/۱.

خامنه‌ای، سیدعلی (۱۳۹۹). بیانات در جلسه شورای عالی هماهنگی اقتصادی - حسینییه امام خمینی، ۱۳۹۹/۹/۴.

دری نوگورانی، حسین، عباسزاده، حسن، و نقی‌زاده، یحیی (۱۳۹۸). طراحی راهبردهای دفاع اقتصادی (برگرفته از رهنمودها و اسناد ابلاغی مقام معظم رهبری). فصلنامه علمی پژوهشی مطالعات دفاعی استراتژیک، ۱۷ (۷۶)، ۱۳۸-۱۱۷.

دوثرتی، جیمز؛ فالتزگراف، رابرت (۱۳۷۲). نظریه‌های متعارض در روابط بین‌الملل. ترجمه علی رضا طیب و وحید بزرگی، تهران: قومس.

رضایی اصفهانی، محمدعلی (۱۳۸۷). تفسیر قرآن مهر. ج ۸، چ ۱، قم: پژوهشهای تفسیر و علوم قرآن.

سجادپور، سید محمدکاظم، حسینی، سیدشمس‌الدین، و نیرآبادی، حمید (۱۳۹۸). طراحی مدل دیپلماسی اقتصادی جمهوری اسلامی ایران بایسته‌ها، مؤلفه‌ها و راهبردهای کلیدی. فصلنامه امنیت ملی، ۹ (۳۴)، ۳۸۹-۴۲۵.

شعبانی، طیب (۱۳۷۹). بازدارندگی در جمهوری اسلامی ایران. فصلنامه مطالعات دفاعی استراتژیک، ۴ (۱۸)، ۱۸-۷.

صادقی تهرانی، محمد (۱۳۸۸). ترجمان فرقان: تفسیر مختصر قرآن کریم. ج ۲، چ ۱، قم: شکرانه.

عین‌القضاتی، علیرضا، و شعبانی‌فرد، محمد (۱۳۹۷). تأثیر توان پشتیبانی از تولید ملی با تأکید بر دانش و فناوری‌های همگرا در بازدارندگی همه‌جانبه دفاعی جمهوری اسلامی ایران. مجله سیاست دفاعی، ۲۷ (۱۰۲)، ۴۲-۹.

قرائتی، محسن (۱۳۸۳). تفسیر نور. ج ۴، تهران: مرکز فرهنگی درس‌هایی از قرآن.

قرشی، سیدعلی‌اکبر (۱۳۷۷). تفسیر أحسن‌الحديث. ج ۴، چ ۳، تهران: بنیاد بعثت. کلاید هافوثر، گری، جی‌شات، جفری، آن‌الیت، کیمبرلی، و آگ، باربارا (۱۳۹۲). بازخوانی تحریم‌های اقتصادی. ج ۱، تهران: طلوع دانش.

مرکز پژوهشهای مجلس شورای اسلامی (۱۳۷۵). تئوری بازدارندگی: نظریه‌های کلان‌منزاعه. تهران: مجلس شورای اسلامی.

مدرسی، محمدتقی (۱۴۱۹ ق). من هدی القرآن. ج ۴، چ ۱، تهران: دار محبی‌الحسین.

مصباح یزدی، محمدتقی (۱۳۸۸). پیام مولا از بستر شهادت. ج ۴، قم: انتشارات مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (قدس سره).

- مصطفوی، حسن (۱۳۸۰). تفسیر روشن. ج ۱۰، تهران: مرکز نشر کتاب.
- مصطفی‌نژاد، عباس (۱۴۰۲). سیاست‌گذاری راهبردی: رهیافت‌ها و عناصر تشکیل‌دهنده. ج ۲، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- مکارم شیرازی، ناصر (۱۳۷۱). تفسیر نمونه. ج ۷، چ ۱۰، تهران: دار الکتب الإسلامية.
- مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی (۱۳۹۷). سند سیاستی مقابله با تحریم‌ها در بخش صنعت، معدن و تجارت. تهران: مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی.
- میرزا خسروانی، علیرضا (۱۳۹۰). تفسیر خسروی. ج ۳، چ ۱، تهران: انتشارات اسلامی.
- نگارش، حمید و جمالی زواره، زهره (۱۳۹۵). راهبرد آمادگی در برابر دشمن در خوانش آیه شصت سوره انفال. فصلنامه علوم سیاسی، ۱۹ (۷۵)، ۱۲۱-۱۰۳.
- Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77-101.
- Drezner, Daniel W. (2011). *The Age of Economic Deterrence*, World Politics Review.
- Jung Kim, Dong, (April 2019). Economic Deterrence Through Economic Engagement. *Foreign Policy Analysis*, 15 (2).
- Leyton-Brown, David (2018). *The Utility Of International Economic Sanctions*. New York: Routledge, Volume 32.
- Mazarr, Michael J. (2018). *Understanding Deterrence*, RAND Corporation, Santa Monica, California, USA.
- MacMillan, I.C. (۱۹۸۳), PREEMPTIVE STRATEGIES. *Journal of Business Strategy*, 4 (2), 16-26.
- Wind, Jerry (1997). In book: *Wharton on Dynamic Competitive Strategy*. (pp.256-276), Chapter: 11, Publisher: John Wiley & Sons, Inc. Editors: George S. Day, David L. Reibstein.

پیوست (۱): نمونه‌ای از فرایند تحلیل مضمون و استخراج سلسله مراتب مضامین					
این جدول نمونه‌ای شفاف از فرایند شش مرحله‌ای تحلیل مضمون را نمایش می‌دهد. ستون‌های جدول، مسیر تحول داده‌های خام (کدهای اولیه) به مضامین پایه، سپس مضامین سازمان‌دهنده و در نهایت مضامین فراگیر را - که مبنای شکل‌گیری مدل مفهومی مقاله است - به وضوح نشان می‌دهد.					
شماره	کد اولیه	مضمون پایه	مضمون سازمان‌دهنده	مضمون فراگیر	تاریخ
۱	پیشرفت‌های تسلیحاتی در بحبوحه تحریم	توان‌مندی عینی در شرایط دشوار	توان‌مندی	خنثی‌سازی تحریم	۱۴۰۳/۰۲/۰۵
۲	نداشتن بدهکاری خارجی علی‌رغم تحریم	استقلال مالی	توان‌مندی	خنثی‌سازی تحریم	۱۴۰۱/۰۱/۲۳
۳	تاب‌آوری اقتصاد و شکست نخوردن در برابر تحریم بی‌سابقه	تاب‌آوری اقتصادی	توان‌مندی	خنثی‌سازی تحریم	۱۴۰۱/۰۱/۲۳
۴	خودکفایی در واکنش؛ مایه آبرو برای کشور	خودکفایی در واکنش	توان‌مندی	خنثی‌سازی تحریم	۱۴۰۰/۰۱/۰۱
۵	به‌کلی باید از کمک و همراهی غربی‌ها چشم‌پوشیم	قطع وابستگی روانی	خوداتکایی	خنثی‌سازی تحریم	۱۴۰۳/۰۲/۰۵
۶	رفع تحریم دست دشمن است، خنثی‌سازی تحریم دست ماست	تمایز راهبردی خنثی‌سازی از رفع تحریم	خوداتکایی	خنثی‌سازی تحریم	۱۳۹۹/۰۹/۲۶
۷	اقتصاد مقاومتی راهی برای «مصونیت‌سازی کشور» و بی‌اثرکردن تحریم	مصونیت‌سازی اقتصادی	خوداتکایی	خنثی‌سازی تحریم	۱۳۹۵/۰۱/۰۱
۸	مشکل اصلی غرب: پیشرفت و قدرت‌یابی جمهوری اسلامی	تحلیل ریشه‌های دشمنی	بازدارندگی شناختی	خنثی‌سازی تحریم	۱۴۰۱/۰۸/۲۸
۹	هدف دشمن: از بین بردن عناصر مؤلفه قدرت جمهوری اسلامی	تحلیل اهداف دشمن	بازدارندگی شناختی	خنثی‌سازی تحریم	۱۳۹۷/۰۳/۳۰

۱۰	طرف مقابل ما جامعه جهانی نیست ... چند دولت‌اند ... با همین نیروی رسانه‌ای، خودشان را به نام «جامعه جهانی» معرفی می‌کنند و دروغ می‌گویند	افشای گفتمان خصمانه	بازدارندگی شناختی	خنثی‌سازی تحریم	۱۳۹۱/۰۵/۰۳
۱۱	ما باید علاوه بر شکست دشمن، بازدارندگی ایجاد کنیم	هدف راهبردی فراتر از شکست مقطعی	قدرت اهرم‌سازی	تحریم‌ناپذیری	۱۳۹۸/۰۱/۰۱
۱۲	تعریف بازدارندگی اقتصادی: رسیدن به نقطه‌ای که دشمن احساس کند از «معیر اقتصاد» نمی‌تواند ضربه بزند	تعریف عملیاتی بازدارندگی	قدرت اهرم‌سازی	تحریم‌ناپذیری	۱۳۹۸/۰۱/۰۱
۱۳	اقتصاد شکوفا و پیشرونده، احساس نیاز دیگران را ایجاد کرده و تحریم را بی‌معنا می‌کند	اقتدار اقتصادی بازدارنده	قدرت اهرم‌سازی	تحریم‌ناپذیری	۱۴۰۰/۰۱/۰۱
۱۴	منطق بازدارندگی: اگر «اقتصاد قوی و مقتدر» داشته باشیم، «تحریم معنی ندارد» و دشمن خود به دنبال ارتباط می‌آید	منطق تحریم‌ناپذیری	قدرت اهرم‌سازی	تحریم‌ناپذیری	۱۳۹۵/۰۳/۰۶
۱۵	اولویت‌بندی در روابط اقتصادی بر اساس رفتار طرف مقابل	دیپلماسی فعال و هوشمند	قدرت اهرم‌سازی	تحریم‌ناپذیری	۱۴۰۳/۰۵/۰۷
۱۶	لزوم حرکت هماهنگ همه بازوهای قدرت	هماهنگی بین‌نهادی	قدرت اهرم‌سازی	تحریم‌ناپذیری	۱۴۰۰/۱۲/۱۹
۱۷	هدف مقاومت: رسیدن به «نقطه بازدارندگی» در همه زمینه‌ها (اقتصاد، سیاسی، اجتماعی، نظامی)	هدف غایی مقاومت	قدرت اهرم‌سازی	تحریم‌ناپذیری	۱۳۹۸/۰۳/۱۴
۱۸	اثربخشی راه‌های عملی خنثی‌سازی	سازوکارهای عملی خنثی‌سازی	خوداتکایی	خنثی‌سازی تحریم	۱۴۰۳/۰۴/۳۱
۱۹	کمرنگ‌شدن تدریجی اثر تحریم‌ها	کاهش اثرگذاری تحریم	خوداتکایی	خنثی‌سازی تحریم	۱۴۰۳/۰۲/۰۵

۲۰	دلیل اثر نکردن تحریم: انجام کارهای مهم در دوران تحریم (شرکت‌های دانش‌بنیان، پالایشگاه ستاره، طرح‌های عظیم)	شواهد عینی خنثی‌سازی	خوداتکایی	خنثی‌سازی تحریم	۱۳۹۹/۰۵/۱۰
۲۱	اجتناب از مذاکره فرسایشی	دیپلماسی فعال و هوشمند	قدرت اهرم‌سازی	خنثی‌سازی تحریم	۱۴۰۰/۰۱/۲۵
۲۲	راه مقابله با فشار اقتصادی: تلاش درونی و خنثی‌سازی تحریم	راهبردهای کلان	قدرت اهرم‌سازی	خنثی‌سازی تحریم	۱۴۰۰/۱۱/۲۸
۲۳	تغییر شرایط به نفع ایران (قوی‌تر شدن) و به ضرر آمریکا (بی‌آبرو شدن) از ۹۴ تاکنون	تحلیل توان‌مندی داخلی و ضعف دشمن	قدرت اهرم‌سازی	تحریم‌ناپذیری	۱۴۰۰/۰۱/۰۱
۲۴	بی‌اثر کردن تحریم‌ها با شرکت‌های دانش‌بنیان، حرکت جوانان و ابتکارات	سازوکارهای عملی خنثی‌سازی	قدرت اهرم‌سازی	تحریم‌ناپذیری	۱۴۰۰/۰۱/۰۱
۲۵	لزوم تشکیل «ستاد مقابله» در مرکز اقتصادی دولت برای مقابله سازمان‌یافته با دشمن	الزامات راهبردی	قدرت اهرم‌سازی	تحریم‌ناپذیری	۱۳۹۷/۰۳/۰۲
۲۶	ملت ایران «ملت فهیم و آگاه» است و دشمن و شیوه‌هایش را می‌شناسد	روحیه ملی	قدرت اهرم‌سازی	تحریم‌ناپذیری	۱۳۹۵/۰۱/۰۱
۲۷	تحریم «مشکل تراش بود ولی برکاتی هم داشت»: نشان داد باید به خود متکی بود و ثابت کرد می‌توان از نیروی درونی استفاده کرد	پیامد ایجابی تحریم	قدرت اهرم‌سازی	تحریم‌ناپذیری	۱۳۹۴/۰۱/۰۱
۲۸	مسیر رفع تحریم یک بار امتحان شد و به نتیجه نرسید	درس‌آموزی از تجربیات گذشته	بازدارندگی شناختی	خنثی‌سازی تحریم	۱۳۹۹/۰۹/۰۴
۲۹	دارا بودن ظرفیت و توانایی فراوان برای بی‌اثر کردن تحریم	باور به توان درونی	بازدارندگی شناختی	خنثی‌سازی تحریم	۱۳۹۹/۰۹/۰۴
۳۰	علاج تحریم، عقب‌نشینی نیست؛ علاجه‌اش فقط تکیه بر توانایی‌های ملی است	راهبرد کلان	بازدارندگی شناختی	خنثی‌سازی تحریم	۱۳۹۹/۰۵/۱۰
۳۱	ارائه «دوراهی واقعی» در مقابل تحریم: «تحمل مشکلات تحریم» یا «ایستادگی با اقتصاد مقاومتی»	راهبرد کلان	بازدارندگی شناختی	خنثی‌سازی تحریم	۱۳۹۵/۰۱/۰۱

۳۲	فرمان «أَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ» به معنای قوی‌کردن درون از طریق علم، فناوری، تولید و کشف ظرفیت‌ها	مبانی دینی	قدرت اهرم‌سازی	تحریم‌ناپذیری	۱۳۹۵/۱۱/۲۷
۳۳	استناد به آیه ۶۰ انفال: «تُرْهِبُونَ بِهِ» معادل «قدرت بازدارندگی» در ادبیات سیاسی امروز	مبانی دینی	قدرت اهرم‌سازی	تحریم‌ناپذیری	۱۳۹۶/۰۲/۲۰
۳۴	هدف راهبرد مصون‌سازی: «آسیب‌ناپذیر کردن» اقتصاد و «مسلم‌کردن انقلاب به سلاح تولید داخلی»	هدف راهبرد	قدرت اهرم‌سازی	تحریم‌ناپذیری	۱۳۹۸/۰۸/۲۸
۳۵	ضرورت خروج از «موضع دفاعی» محض و داشتن «تهاجم» در زمینه‌های مختلف - از جمله اقتصادی	گذار از موضع دفاعی	قدرت اهرم‌سازی	تحریم‌ناپذیری	۱۴۰۰/۱۱/۱۹
۳۶	لزوم «حرکت ترکیبی» و همه‌جانبه در مقابل تهاجم دشمن	الزامات راهبردی	قدرت اهرم‌سازی	تحریم‌ناپذیری	۱۴۰۰/۱۱/۱۹
۳۷	امکان تبدیل صددرصدی تحریم به نفع کشور توسط ملت، دولت و مسئولان	باور به توان درونی	قدرت اهرم‌سازی	تحریم‌ناپذیری	۱۳۹۷/۱۰/۱۹
۳۸	همه پیشرفت‌های چهل‌ساله در شرایط تحریم اتفاق افتاده که نشان‌دهنده توانایی انقلاب و ملت است	توان‌مندی عینی	توان‌مندی	خنثی‌سازی تحریم	۱۳۹۶/۱/۶
۳۹	قوی‌تر شدن کشور (سیاسی، نظامی، امنیتی) علی‌رغم تحریم و دشمنی	توان‌مندی عینی	توان‌مندی	خنثی‌سازی تحریم	۱۳۹۶/۰۵/۱۲
۴۰	شکست تمامی توطئه‌های دشمن (جنگ، تحریم، نفوذ و...) در چهل سال گذشته به برکت مقاومت ملت	توان‌مندی عینی	توان‌مندی	خنثی‌سازی تحریم	۱۳۹۶/۰۳/۱۷